

Helsinški *bilten*

HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

BR.141 // APRIL 2018.

Sergej Lavrov i Aleksandar Vučić, 2017.

Foto: rs-lat.sputniknews.com

ČEKAJUĆI VUČIĆEVU ODLUKU

U aktuelnom globalnom metežu koga obeležava nastojanje nekadašnjih, kao i novih velikih sila da se prisustvom i uticajem što bolje pozicioniraju, Balkan je (ponovo) postao tačka gde se njihovi interesi, u međusobnom nadmetanju, sve brutalnije sukobljavaju. Prostor koga su, preokupirani sopstvenim problemima, tokom nekoliko poslednjih godina Evropska unija (EU) i Sjedinjene Države Amerike (SAD) zapostavile, popunjen je obnovljenom ambicijom Rusije da, uz pomoć tzv. tradicionalnih saveznika onemogućiti ili usporiti pristupanje Evropskoj uniji i, naročito NATO.

Osim Rusije, regionu se tokom poslednjih godina značajno primakla i Kina. Rastuća globalna sila sa ogromnim finansijskim rasursima, nudi siromašnim balkanskim zemljama primaljive i neophodne infrastrukturne projekte - železničke pruge, autoputeve, kanale... s ciljem da se što bliže primakne EU. Iako u ne tako transparentnoj formi, kao važan akter uključila se i Turska koja je poslednjih godina u znatnoj meri pogoršala odnose sa Evropskom unijom, kojoj je svojevremeno i sama težila.

Zbog ruskog prodora na Balkan, Evropska unija i SAD ozbiljnije su se vratile na Balkan. EU je izašla sa sveobuhvatnom strategijom o proširenju EU na Zapadni Balkan svesna da se njena mobilisuća moć topi pred naletom manje zahtevnih igrača. Tokom 2017, zapadna zajednica je sprečila pokušaj puča u Crnoj Gori, koja je ubrzo nakon toga postala 28. članica NATO. Takođe, angažovanjem američke administracije, dugotrajna unutrašnja politička kriza u Makedoniji rasplela se smenom prethodne vlasti na ustavan i demokratski način. Socijaldemokratski savez Makedonije na čelu sa Zoranom Zaevom nastoji da što brže trasira evroatlanski put Makedonije (zaglavljen zbog spora oko imena sa Grčkom još od osamostaljenja).

Rusija svoju politiku i uporište nalazi u „strateškom partnerstvu“ sa Srbijom, potpisanog 2008. godine. Sporazum nije povoljan za Srbiju, ali je takav pre svega, zbog ruske podrške statusu Kosova. Ruska pozicija, kad je reč o Kosovu, je precizna, ona brani princip suvereniteta i teritorijalnog integriteta, a ne Srbiju kao državu.

Sporazum se oslanjao i na partnerstvo u energetske sfere. Kako je taj deo sporazuma onemogućen zapadnim opstrukcijama, Rusija je ojačala svoj uticaj kroz „meku moć“ praktično u svim sferama. Osim u Srbiji, najprisutnija je u Republici Srpskoj (Bosna i Hercegovina) posebno obaveštajno.

Rok za definitivno rešenje kosovskog pitanja ima svoje vremensko ograničenje i ukoliko Srbija ozbiljno ide ka EU veoma brzo ističe. Odnosno, „sveobuhvatni sporazum o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine“, kao prvoj stepenici ka tom cilju, morao bi biti potpisan ove, ili najkasnije 2019. godine. To je prećutni, ali veoma jasan uslov za ubrzanje započetog proces pristupanja EU ukoliko Beograd iskreno želi da prihvati briselsku ponudu o punopravnom članstvu 2025. godine.

Ako se Beograd odluči za održavanje *statusa quo*, odnosno zamrzavanje konflikta na neodređen rok, praktično bi zatvorio svoju evropsku perspektivu.¹ S druge strane, stavljanje potpisa na sporazum o normalizaciji odnosa sa Prištinom značilo bi istovremeno i odustajanje od kolebljive i nepouz dane spoljnopolitičke orijentacije, odnosno sedenja na dve stolice.

Društvenu atmosferu uoči donošenja odluke o Kosovu obeležena je brojnim incidentima, uvek praćenih brutalnom verbalnom retorikom koja ugrožava briselski dijalog i preti regionalnoj stabilnosti. Najdramatičniji među njima svakako je privođenje i proterivanje sa Kosova Marka Đurića, šefa kancelarije za KiM Vlade Srbije. Vučićeva interpretacija ovog incidenta kao „bezumnog čina bande terorista uz podršku KFOR i EULEKS“², kao i brojnih srbijanskih medija, poprimila je farsične dimenzije što je dodatno umanjilo Vučićev kredibilitet, kao i vlasti uopšte.

Ovom incidentu prethodio je višednevni boravak Aleksandra Vučića u Njujorku. Osim kratkog zvaničnog susreta sa generalnim sekretarom UN Antoniom Guterešom, predsednik Srbije se, kako se saznaje iz medija, sastao s više važnih sagovornika. Poruke koje je od njih dobio svele su se na njegovu konstataciju – koju je iz Njujorka prosledio u Srbiju – da je „za Zapad Kosovo završena priča“.³ To je verovatno i doprinelo porastu nervoze (što delimično važi i za Prištinu) i povlačenju ishitrenih koraka, praćenih neprimerenom retoričkom agresijom. Ipak, posle svega sledio je zaključak da će pregovori, u potrazi za mirnim

1 „Srbija u postojećim granicama neće moći da uđe u EU, a Brisel i Berlin nikad je neće prihvatiti za ravnopravnog partnera“, upozorio je ruski stručnjak za Balkan Sergej Bondarenko, koji Strategiju EU za Zapadni Balkan smatra „novom briselskom šargarepom; on naime, smatra da bi Beograd trebalo da ostane na sadašnjoj poziciji održavanja dobrih odnosa i sa Briselom i sa Moskvom; intervju za Politiku, pod naslovom „Rusija veruje Srbiji“, 12. mart 2018.

2 Danas, 27. mart 2018.

3 Politika, 20. mart 2018.

rešenjem, biti nastavljeni, ali je zasada nepoznata „na koji način i u kojoj formi“.⁴

DOGAĐAJI DOBIJAJU NA UBRZANJU

Početkom godine obnovljeni dijalog Beograda i Prištine, najpre na nivou radnih grupa, a potom i dvojice predsednika Vučića i Tačija⁵ završio se neuspehom, jer nijedna strana nije dobila ono što je želela: Srbija – garancije za formiranje zajednice srpskih opština (ZSO)⁶, a Kosovo – sporazum o energetici. Obostrano nezadovoljstvo kulminiralo je „mitrovačkim incidentom“, mada je, po gotovo opštoj proceni (i) u ovom slučaju reč bila o obostrano izrežiranoj predstavi⁷, u čijoj se netransparentnoj pozadini možda odigravalo nešto u suštini, veoma ozbiljno: stavljanje do znanja da će i sever Kosova uskoro biti pod kontrolom prištinskih vlasti, odnosno da od podele Kosova, što je bio cilj (svih) vlasti u Beogradu, nema ništa.⁸

Gotovo istovremeno trojica najvažnijih kosovskih političkih aktera, predsednik Hašim Tači, premijer Ramuš Haradinaj i predsednik

- 4 Saopštenje nakon Vučićevog sastanka s Federikom Mogerini, u Beogradu, prema, Politika 28. mart 2018.
- 5 Aleksandar Vučić i Hašim Tači sastali su se u Briselu 23. marta 2018.
- 6 Šef diplomatije Ivica Dačić izjavio je da će predložiti Vučiću povlačenje (njegovog) potpisa sa Briselskog sporazuma, Politika, 25. mart 2018.
- 7 Beogradski portal Pravda, vest o hapšenju Đurića objavio je pet sati pre nego što se to u Mitrovici dogodilo.
- 8 Na takav zaključak upućuje ne samo uzajamno optuživanje za vojno prisustvo – po pisanju prištinskih medija, Vojske Srbije do granice s Kosovom, odnosno, srpskih zvaničnika da je sever Kosova u potpunosti okružen bezbednosnim snagama Kosova; znatno indikativnije je insistiranje predsednika Aleksandra Vučića na podršci zapadnih zemalja (i NATO) akcijama Prištine prema severu; u nedavnim kontaktima sa uticajnim akterima zapadne međunarodne zajednice Vučiću je najverovatnije, stavljeno do znanja da podela Kosova ne dolazi u obzir.

Skupštine Kosova Kadri Veselji obelodanili su međusobnu saglasnost o početku izrade statuta buduće zajednice 10 opština sa srpskom većinom. Usledio je „utuk“ sa srpske strane: deset opština sa srpskom većinom formiraće same zajednicu, 20. aprila, na godišnjicu Briselskog sporazuma.⁹ U međuvremenu, odluka je relativizovana Vučićevom izjavom da će se to dogoditi u slučaju da prištinske vlasti to same ne urade.

Podizanje tenzija između Beograda i Prištine podstaklo je međunarodne aktere na akciju – od Federike Mogerini, koja je dan nakon incidenta u Mitrovici nekoliko sati boravila u Beogradu – do američkog izaslanika za Evropu i Evroaziju Vesa Mičela i turskog predsednika Taipa Erdogana. Činjenicu da je Mogerinijeva bila samo u Beogradu, a ne i u Prištini, s porukom da se ono „što se dogodilo u Mitrovici više ne sme ponoviti“,¹⁰ Vučić je najpre protumačio kao (pri) stajanje Brisela uz Beograd. To mišljenje je osporio poslanik u Skupštini Srbije i bivši funkcioner Demokratske stranke (DS) s Kosova, Goran Bogdanović pitajući se, „zašto (Mogerinijeva) nije otišla kod Tačija i Haradinaja da njima kaže da ovo više nikad ne sme da se ponovi... jasno je s kojim je ciljem došla u Beograd...“¹¹ Na isti zaključak upućuje i izjava premijerke Ane Brnabić koja je posle razgovora s predsednikom Vučićem izjavila da ga nikad nije videla tako razočaranog stavom (zapadne) međunarodne zajednice.¹²

Obraćanje Vučića ruskom predsedniku Vladimiru Putinu od koga je „zatražio mišljenje i savet kako da se suprotstavi nasilju i agresiji Prištine“, pošto, kako je dodao, „Albanci imaju široku podršku brojnih zapadnih zemalja“¹³ neki su protumačili kao pokušaj Beograda da u rešava-

9 Objava o tome usledila je nakon incidenta u Mitrovici, kad su kosovsku vladu napustili srpski ministri.

10 Saopštenje nakon susreta Vučić-Mogerini, prema Politika. 28. mart 2018.

11 Blic, 1. april 2018.

12 Politika, 2. april 2018.

13 Politika 28. mart 2018.

nje kosovske krize uvedu Rusiju. Putin je istakao da je „Srbija ključni partner Rusije na Balkanu“, i da je svestan „pritiska koji se vrši na Vučića i Srbiju“, pa će u skladu sa tim „preduzimati dalje mere i reagovati na vreme“.¹⁴

DOMET UNUTRAŠNJEG DIJALOGA

Svestan da se trenutak definitivne odluke o Kosovu približava, predsednik Aleksandar Vučić je u drugoj polovini 2017. godine inicirao tzv. unutrašnji dijalog. Ishod dijaloga trebalo je da mu pomogne u formulisanju sopstvene platforme koju će javno saopštiti krajem aprila, ili početkom maja.

Razgovor o ovoj temi, koga je u akademskim i stručnim krugovima organizovala vladina Kancelarija za Kosovo nije išao u prilog racionalnom rešenju.¹⁵ To je na sastanku s predstavnicima civilnog sektora potvrdio i sam Vučić. Izjavio je tom prilikom da se za *status quo* (zamrzavanje konflikta) i čekanje bolje prilike zalagao najveći broj učesnika unutrašnjeg dijaloga, ali da je on sam protiv toga: „Za mene su, za razliku od drugih, životi važniji od teritorija i zbog toga će budućnost cele Srbije zavisiti od onoga što uradimo u narednih pola godine, godinu ili dve“.¹⁶

Primetna dihotomija u dijalogu, koja se ogleda u tome da predsednik govori jedno, a javni funkcioneri drugo, navodi neke komentatore na zaključak da je možda reč o strateškom pristupu. Jer, kako naglašavaju, „više puta javno iznesene stavove predsednika Vučića o potrebi za realnim, racionalnim i ozbiljnim razgovorima s kosovskim Albancima, bez praznih reči i političkog

marketinga, niko drugi iz državnog rukovodstva nikad nije ponovio, niti se ponašao u skladu sa ovim principima“.¹⁷

Predstavnici nevladinog sektora okupljeni u Nacionalnom konventu o Evropskoj uniji, su u okviru unutrašnjeg dijaloga bili jedino ohrabrenje za tešku odluku (ukoliko se Vučić na odlučio za nju). Oni su istakli neophodnost očuvanja regionalnog mira i bezbednosti. Kako je dalje naglašeno, „izgradnja trajnog mira podrazumeva uspostavljanje vladavine prava“, a da rešenje (kosovskog pitanja) „treba tražiti u skladu s međunarodnim kontekstom, na bazi realnih koristi i troškova za građane Srbije, u saradnji s međunarodnom zajednicom, pre svega EU, i u kompromisu s institucijama na Kosovu“.¹⁸

UDRUŽENI DESNIČARI

I pre nego što je u javnosti bio poznat format najavljenog unutrašnjeg dijaloga, većina opozicionih stranaka je unapred odbijala da u njemu učestvuje. To važi prvenstveno za stranke – Demokratsku, Novu, Socijaldemokratsku, Narodnu, Pokret slobodnih građana Saše Jankovića, Dosta je bilo – koje sebe smatraju proevropskim. Osim što većina njih ima sličan ili identičan stav onom koje je većinski bio zastupljen u dijalogu (*status quo*), opozicija smišljeno ostavlja Aleksandra Vučića na „brisanom prostoru“ donošenja odluke, u varljivoj nadi da će, kad on „proda“, odnosno, „izda“ Kosovo njihova marginalizovana politička pozicija u društvu ojačati.

17 Dragiša Mijačić, direktor Instituta za teritorijalni ekonomski razvoj, u forumu redakcije Vremena „Srbija i Kosovo – 2018. Godina raspleta“; istom prilikom Mijačić podseća da, kako se dijalog približava kraju, „kosovski ju-rišni odred Vlade Srbije u sastavu Ivica Dačić, Aleksandar Vulin i Marko Đurić svojim izjavama začinjava političku scenu u Srbiji i na Kosovu, načinom koji ne doprinosi postizanju društveno-prihvatljivog konsenzusa za bilo koje rešenje“; Vreme, 8. mart, 2018.

18 Isto.

14 Isto.

15 Organizovani dijalog o rešavanju kosovskog pitanja, analitički je pratio Forum za etničke odnose <http://fer.org.rs/>

16 Politika, 1. april 20

Demokratska stranka Srbije (DSS) je ostala dosledna svojim stavovima koje je ranije zastupao Vojislav Koštunica, koji je organizovao demonstracije i moleban povodom proglašenja nezavisnosti Kosova. Politički savet DSS (predvodi ga istoričar Miloš Ković) je sročio „Apel za odbranu Kosova i Metohije“. Objavljen u januaru 2018, Apel je za samo tri dana potpisalo 4600 građana,¹⁹ da bi se broj potom veoma brzo povećao na više od 16.000 građana Srbije, Crne Gore i Republike Srpske;²⁰ među potpisnicima je i 12 episkopa Srpske pravoslavne crkve (SPC), 14 akademika, gotovo 400 profesora univerziteta i naučnih radnika.²¹ Zalažući se za poštovanje Ustava i zakletve „na Jevanđelu“, od rukovodećih političara u Srbiji se traži da ne potpisuju „pravno obavezujući sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine“ i zahteva da se teritorija Kosova i Metohije ne deli sa „Velikom Albanijom“ „koja se stvara pred našim očima“, niti da „'Kosovu' poklanja stolica u UN“.²²

Stav Srpske pravoslavne crkve (SPS) zvanično ne postoji. SPC kao konzervativna crkva uvek je do sada bila protiv „predaje“ Kosova Albancima. Tokom poslednjih meseci patrijarh Irinej zbunjuje i crkvu i javnost hvalospevima Aleksandru Vučiću. On međutim ipak ističe da treba sačuvati Kosovo po svaku cenu. Nedavno je SPC promenila ime u SPC - Pečka patrijaršija, pa i titule patrijarha pomorskih zemalja što ima snažnu političku, teritorijalnu, identitetsku i nacionalnu konotaciju. Ime crkve zbog Kosova, a dodatak tituli patrijarha, zbog Crnogorske pravoslavne crkve (CPC) i episkopija u Hrvatskoj. Značajan je i spisak episkopija koje će biti podignute na nivo mitropolija, između ostalih: Banjalučka, Dalmatinska, Zahumsko-hercegovačka, Raško-prizrenska. Bezmalopre kompletna bliska dijaspora

(ex-jugoslovenskog prostora) biće u statusu mitropolije. Zagreb i Sarajevo su već sedišta mitropolija.

Politička stranka koja ohrabruje Vučića na normalizaciju odnosa s Prištinom je Liberalnodemokratska partija koja je potpuno marginalizovana. Istovremeno sa ekstremno desne margine, Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja i Dveri Boška Obradovića traže prekid pregovora s Briselom i približavanje Evroazijskoj uniji u čijem je centru Rusija.

RUSKI STAV

Preko svojih naučnika, akademika, istoričara, balkanologa, poput Sergeja Bondarenka, Aleksandra Dugina i drugih, veoma prisutnih i u medijskom prostoru Srbije (ne samo posredstvom ruskog portala „Sputnjik“), Rusija podržava zagovornike desne opcije, odnosno očuvanje Kosova i Metohije „u granicama Srbije“, pozivajući na striktno poštovanje Rezolucije 1244. Saveta bezbednosti UN. Zvanična Moskva, međutim, definitivnu odluku ostavlja na volju vlastima u Beogradu.

Šef ruske diplomatije Sergej Lavrov je uoči zvanične posete Srbiju upozorio na „ukrajinski scenario“, tvrdeći da uslovljavanjem „ili ste sa Rusijom ili sa Zapadom, Evropska unija čini istu grešku koja je dovela do ukrajinske krize“.²³ U Beogradu je izjavu ublažio, rekavši da njegova zemlja podržava „samostalan, nezavisan i višesmeran kurs Srbije“.²⁴ Kako rastu tenzije i razni pritisci sa Zapada, Sergej Lavrov sve je oštriji i kada je reč o Balkanu. U martu je poručio da „zemlje Balkana treba same da procene uslove ulaska u EU“,²⁵ jer se, kako kaže, otvorenim i ultimativnim zahtevima da se napravi izbor „sa

¹⁹ Nedeljnik, 8.mart 2018.

²⁰ Politika, 26. mart 2018.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Danas, 14. februar 2018.

²⁴ Politika 25. februar 2018.

²⁵ Prema Politika, 3. mart 2018.

nama“, ili „protiv nas“, „Balkan pretvara u još jedan front sukoba u Evropi“.²⁶

U opticaju su razne špekulacije, od toga da određeni lobisti u SAD mimo administracije rade na podeli Kosova, ali isto tako proturaju se mišljenja ruskih zvaničnika da će sporazumom o normalizaciji odnosa sa Prištinom Beograd biti na gubitku, jer je obećanje o zajednici srpskih opština „šarena laža“.²⁷

Ahtisarijev plan je predvideo široku autonomiju za srpsku zajednicu još 2007, koji je ugrađen i u Ustav Kosova. To navodi na zaključak da je zajednica srpskih opština u suštini, jedino kompromisno rešenje o kojem Vučić toliko govori. Briselski dijalog je prekinut upravo zbog različite interpretacije statusa srpske zajednice. Beograd je do poslednjeg časta očekivao podelu, koju je zapadna zajednica odbacila, što je Vučić shvatio tek tokom poslednje posete SAD.

Prihvatanjem „kompromisnog rešenja“ Srbiji se nudi ubrzani ulazak u Evropsku uniju, pristup Unijinim fondovima, strane investicije... To nekim ovdašnjim skepticima ne uliva poverenje, pa predlažu da Srbija najpre bude primljena u Evropsku uniju, pa tek onda pristupi rešavanju kosovskog pitanja.²⁸

Takođe, ima nagađanja da je iza zatvorenih vrata između Beograda i Moskve postignut dogovor da, u slučaju da Srbija pristane da Kosovo postane članica Ujedinjenih nacija, Moskva to one-mogući vetom u Savetu bezbednosti. Pozivajući se na pisanje kosovskih medija, srpskoj javnosti to prenosi Ljiljana Smajlović.²⁹ Možda se upravo zbog toga sve češće spominje mogućnost da Kosovo u UN bude primljeno kao posmatrač, a ne kao punopravna članica. To zbog toga, što se o statusu posmatrača izjašnjava Generalna skupština većinom glasova, dok o stalnom članstvu odlučuje Savet bezbednosti.³⁰

²⁶ Isto.

²⁷ Danas, 22. mart 2018.

²⁸ Vreme, 31. januar 2018.

²⁹ Nedeljnik, 8. mart 2018.

³⁰ Dnevnik, Televizija N1, 31. mart 2018.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Pravnoobavezujući sporazum o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine garantuje poboljšanje bezbednosnog, ekonomskog i društvenog položaja srpske zajednice. Takođe pruža šansu Kosovu da se demokratski razvija u skladu s evropskim vrednostima poštovanja ljudskih prava i sloboda. I za Kosovo i za Srbiju Sporazum otvara perspektivu članstva u EU.

Prihvatanje sporazuma zahteva promenu stava Beograda prema Srbima na Kosovu. To znači odustajanje od namere da se Srbi „održavaju“ samo na severu Kosova, gde živi oko trećine (tridesetak hiljada) Srba. Enklave na teritoriji Kosova južno od Ibra gde živi najveći broj ostalih Srba, su marginalizovane, izolovane i prepuštene samima sebi i „opskurnim likovima koji im se šalju“¹ kad je to iziskuje dnevno-političke potrebe (Beograda).

Politički monopol na Severu Kosova pripada Srpskoj listi, praktično ekspozituri Srpske napredne stranke (Srpska lista inače, dominira i u srpskim enklavama). Po izjavama vodećih ličnosti Srba na Kosovu (Rada Trajković, Marko Jakšić i dr.) neformalna vlast pripada tzv. biznisenima, odnosno kontroverznim likovima, poput Milana Radojičića² i Zvonka Veselinovića. Sporazum bi trebalo da otvori prolaz autentičnim srpskim liderima na Kosovu.

Prema najnovijim istraživanjima javnog mnjenja 75 odsto građana srpske nacionalnosti na Kosovu ne veruje nijednom političaru.³ Najpre zbog toga što nijedan od njih do sada nije pokazao spremnost da se njihovim egzistencijalnim problemima ozbiljno bavi. To bi naime, između ostalog podrazumevalo izgradnju relevantnih institucija kulture i prosvete, urbanizaciju enklava (socijalno i arhitektonski) obezbeđivanje beskamatnih kredita za pokretanje malih preduzeća, degeteoizaciju enklava. Posebno je važno uspostavljanje stalnog dijaloga između srpske i albanske zajednice, kako sa Prištinom tako i na lokalnom nivou.

1 Vreme, 22. mart 2018.

2 Da sa njim održava redovnu komunikaciju i traži rešenja, potvrdio je tokom nedavnih burnih događaja u Mitrovici premijer Kosova Ramuš Haradinaj; prema, Danas, 3. april 2018.

3 Dnevnik Televizije N1, 1. april 2018.